

לברך את המרחב שבינינו

כלב סיפורה של התורה על אברהם נמצאת תעלומה. לתעלומה הזו יש השלכות עצומות על הבנתנו מהי היהדות.

מי היה אברהם ולמה הוא נבחר? התשובה רחוקה מלהיות מובנת מאליה. אברהם אינו מתואר בשום מקום בתורה בתיאור כגון זה שזכה לו נוח, "איש תמים צדיק היה בדורותיו". התורה אינה מציירת לנו את אברהם הצעיר מתערב בגופו במריבות כדי למחות על עוול, כמשה הצעיר. אברהם לא היה לוחם כדוד ולא חוזה כישעיהו. רק במקום אחד, סמוך לתחילת פרשתנו, אומרת התורה למה בחר ה' דווקא באברהם:

וה' אָמַר, "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה? וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרָכְוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כִּי יִרְעִתִּי לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּוֶה אֶת בְּנָיו וְאֵת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דִרְךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו". (בראשית יח, יז-יט)

אברהם נבחר כדי שיהיה אב. ואכן, הדבר מוצפן כבר בשמו הפרטי – שמו המקורי, אברם, כלומר אב רם, ושמו המורחב, אברהם, "אב המון גויים".

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

משאנו מבחינים בכך, אנו נזכרים מיד כי השם הפרטי הראשון שניתן בהיסטוריה עניינו הורות: "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הִיְתָה אִם כָּל חַי" (בראשית ג, כ). מעניין שהשם הראשון בתורה המצביע על אימהות, חוה, בא זמן רב (עשרים דורות, למען הדיוק) לפני השם הראשון בתורה המצביע על אבהות, אברהם. הסיבה לכך היא שהיחס האימהי לוולד הוא תופעה ביולוגית. כמעט בכל צורות החיים המתקדמות קיים קשר כזה. האבהות, לעומת זאת, היא תופעה תרבותית. בעולם הביולוגי יש רק מעט דוגמאות לקשר זוגי יציב בין זכר לנקבה, ועוד פחות דוגמאות לקשר ממשי בין זכר לבין צאצאיו. על כן נזקקת האבהות תמיד לחיזוק מצד הקוד המוסרי שהחברה אוכפת. טלו קוד זה – והמשפחות תתפוררנה במהירות, ונטל גידול הצאצאים ייפול כולו על האם הנטושה.

הדגשה זו של ההורות – אימהות אצל חוה, אבהות אצל אברהם – קולעת אל לב הרוחניות היהודית; מפני שהחידוש שחוללה אמונת-הייחוד העברית בתפיסת האלוהות לא היה רק צמצום מתמטי של מספר האלים, מרבים לאחד, אלא גם שינוי הדגש העיקרי במהותו של האל. אלוהי ישראל הוא אמנם גם אלוהי המדענים שהעמיד את היקום על מכונו במפץ הגדול, וגם אלוהי הפילוסופים שהווייתו ההכרחית היא תנאי לקיומנו, וגם אלוהי המיסטיקנים, האינסוף הממסגר את סופיותנו. אולם מעל לכל אלה, אלוהי ישראל הוא בראש ובראשונה האל האוהב אותנו והדואג לנו כמו שהורה אוהב את ילדו ומטפל בו.

לעתים אלוהים מדומה במקרא לאב. למשל – "הֲלוֹא אָב אָחָד לְכִלְנוּ? הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאנוּ? מִדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחָיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ?" (מלאכי ב, י). לפעמים, בייחוד בפרקיו המאוחרים של ספר ישעיה, אלוהים מדומה לאם: "כִּאִישׁ אֲשֶׁר

אָמוּ תִנְחַמְנוּ בְּן אָנְכִי אֲנַחְמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תִּנְחַמוּ" (ישעיהו סו, יג); "הַתְּשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה מֵרַחֵם בֶּן בְּטָנָה? גַּם אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה – וְאָנְכִי לֹא אֶשְׁכַּחֲךָ" (ישעיהו מט, טו). התכונה הראשית המיוחדת היא לה', בייחוד כשקוראים לו בשם ה', שם של ארבע אותיות, היא רחמים; ומילה זו, רחמים, באה מהמילה רחם.

יחסינו עם אלוהים עומדים אפוא בזיקה מהותית ליחסינו עם הורינו, והבנתנו את ה' מעמיקה כשאנו מתברכים בפרי בטן (אהבתי הערה ששמעתי מפי יהודייה אמריקנית צעירה: "עכשיו, כשאני אימא, אני מבינה יותר את אלוהים: אני יודע מה זה לברוא דבר שאֵת לא יכולה לשלוט בו").

אך דווקא על הרקע הזה מתגלה סיפור אברהם כקשה להבנה, וזאת משני טעמים. ראשית, אברהם היה הבן הראשון שאלוהים ציווהו לעזוב את אביו: "לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אָבִיךָ" (בראשית יב, א). שנית, אברהם הוא האב שאלוהים ציווהו להקריב את בנו: "קַח נָא אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אַהַבְתָּ, אֶת יִצְחָק, וְלֶךְ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרְיָה, וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אִמַר אֱלֹהֶיךָ" (בראשית כב, ב). איך זה מסתדר? הציוויים הללו, לעזוב את האב ולעקוד את הבן, קשים דיים להבנה כשהם לעצמם; על אחת כמה וכמה קשים הם כשהם ניתנים דווקא למי שנועד להיות גילום המופת של דמות האב ומודל לחיקוי ליחסי הורים וילדים.

התורה מלמדת אותנו דבר יסודי הנוגד את האינטואיציה. כדי שיתקיים חיבור, מוכרחה להיות קודם לכן הפרדה. כדי להיות ילדים טובים להורינו אנחנו צריכים מרחב לעצמנו; וכדי להיות הורים טובים לילדינו עלינו לתת להם את המרחב להיות הם עצמם.

בשבוע שעבר טענתי כאן שאברהם המשיך, במסעו לארץ ישראל, מסע שהתחיל עם אביו תרח. אולם, כפי שכתבתי, כדי להבחין בכך נדרשת מידה של בשלות מצדנו, שהרי בקריאה ראשונה של הסיפור נדמה שאברהם הצטווה לצאת לדרך חדשה לגמרי; על פי מסורת המדרש המפורסמת, הילד אברם לקח פטיש ושבר את פסילי אביו. רק בשלב מאוחר בחיינו אנחנו עומדים על כך שלמרות כל מרידות הנעורים שלנו, הורינו הותירו בנו חותם גדול משחשבנו בצעירותנו. לפני ההבנה הזו חייב לבוא מעשה של היפרדות.

כך גם באשר לעקדת יצחק. כתבתי במקומות אחרים שהנקודה העיקרית בסיפור העקדה איננה שאברהם אהב את אלוהים עד כדי נכונות להקריב בנו, אלא שה' לימד את אברהם שילדינו אינם קניינינו, גם אם אנו אוהבים אותם מאוד. הילד האנושי הראשון נקרא קין, כי חוה אמו אמרה "קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'" (בראשית ד, א): קין בנה היה בעיניה קניינה שהיא קנתה בעזרת ה'. זו הייתה המוסכמה בעולם האלילי הקדום, והיא נשארה שרירה ברוב התרבויות עד לא מזמן: שהילד הוא נכס של הוריו והם רשאים לעשות בו כרצונם. כשהורים חושבים שילדם הוא רכושם, התוצאה היא לעתים קרובות טרגית.

קודם היפרדו, ואז התחברו. קודם בנו את עצמכם כיחידים, ואז קשרו עצמכם לזולת. זה אחד מיסודות הרוחניות היהודית. אנחנו איננו אלוהים. אלוהים אינו אנחנו. חדותם של הגבולות שבין שמיים וארץ היא המאפשרת לנו לנהל יחסים בריאים עם הקב"ה. נכון שהקבלה מדברת על ביטול היש, על אִיון גמור של העצמי בתוך האור הנצחי והחובק־כול של אלוהים – אך זו איננה דרך המלך של הרוחניות היהודית. כאשר אישי התנ"ך ונשותיו מדברים עם ה', מפליא לראות כיצד הם נשארים הם־עצמם. ה'

לברך את המרחב שבינינו

איננו מאפיל עלינו. זהו העיקרון המכונה בקבלה "צמצום". ה' מפנה לנו מקום, כדי שנהיה אנו עצמנו.

אברהם נדרש להיכרל מאביו לפני שהוא יוכל (ונוכל גם אנחנו) להבין כמה הוא חייב לאביו. הוא נדרש להיפרד מבנו כדי שיצחק יהיה יצחק ולא סתם שיבוט של אברהם. רבי מנחם מנדל מקוצק ביטא זאת במימרתו הידועה "אם אני אני כי אני אני, ואתה אתה כי אתה אתה, אז אני אני ואתה אתה. אבל אם אני אני כי אתה אתה, ואתה אתה כי אני אני, אז אני לא אני ואתה לא אתה".

ה' אוהב אותנו כפי שהורה אוהב את ילדו – אבל הורה שבאמת אוהב את ילדו מפנה לו מרחב לפתח בו זהות משלו. המרחב שאנו יוצרים זה לזה הוא המאפשר לאהבה להיות כאור השמש לפרח, לא כעץ הגדול לשתיל הרך המתאמץ לשווא לצמוח לידו. תפקידה של האהבה, זו האנושית וזו האלוהית, הוא, כניסוחו היפה של המשורר האירי ג'ון או'דונוהיו, "לברך את המרחב שבינינו".

